

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ
NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES

УДК 630*92:630:913(23)(234.421.1)(045)

**ПРАВОВЕ ВНОРМУВАННЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА
ДЛЯ ГІРСЬКОЇ ЕКОСИСТЕМИ КАРПАТСЬКИХ ЛІСІВ**

Блистів В. І., Малець О. О., Малець Н. Б., Бабинець М. М.

**LEGAL REGULATION OF FOREST MANAGEMENT FOR THE
MOUNTAIN ECOSYSTEM OF CARPATHIAN FORESTS**

Blistiv Vasily, Malets Oleksandr, Malets Natalia, Babinets Miroslava

Сьогодення диктує умови та ставить вимоги щодо впровадження соціально-орієнтованих запитів у веденні лісового господарства. Тому, на часі є потреба у доступній формі на доказовій лісознавчій базі розкривати завдання і перспективи екоорієнтованого євроінтегрованого лісівництва. У статті розглянуто лісознавчі підходи до забезпечення стабільності гірських лісових екосистем, насамперед з позицій врахування та реакції на соціальні запити нормативно-правовим вдосконаленням засад поліфункціонального гірського лісівництва.

Ключові слова: лісотвірні види, лісова типологія, водозбірний принцип, рівновага популяцій, лісові екосистеми, громадські організації, нормативно-правові акти.

The present dictates conditions and sets requirements for the introduction of socially oriented requests in forestry management. Therefore, at the time there is a need for an accessible form on an evidence-based forest science basis to reveal the tasks and prospects of eco-oriented European-oriented forestry. The article considers forest science approaches to ensuring the stability of mountain forest ecosystems, first of all from the standpoint of taking into account and responding to social demands by the legal improvement of the foundations of multifunctional mountain forestry. The forest management policy, which in the recent past was focused overwhelmingly on the use of raw materials of the forest - wood and non-wood, led to negative environmental and economic consequences, degradation of these resources and an increase in their prices. Based on this, it is important to clarify the main trends in forest management in terms of rational forest management and reforestation. The future of the forest lies in the effective cooperation of government officials, scientists and the public. Therefore, the issues of forming programs that determine the directions of forest management are of particular relevance and require detailed study with the involvement of both forests industry specialists, scientists, non-governmental organizations, the media, and the public.

Key words: forest-growing species, forest typology, water-collecting principle, equilibrium of populations, forest ecosystems, public organizations, legal acts.

Політика ведення лісового господарства, що в недалекому минулому була орієнтована в переважній більшості на використання сировинних ресурсів лісу – деревинних і не деревинних, призвела до негативних екологічних та економічних наслідків, деградації цих ресурсів та збільшення цін на них. Виходячи з цього, актуальним є з'ясування основних тенденцій ведення

лісового господарства з точки зору раціонального лісокористування та лісовідновлення. Майбутнє лісу – в ефективній співпраці державних чиновників, науковців та громадськості. Тому питання формування програм, що визначають напрями ведення лісового господарства набувають особливої актуальності та вимагають детального вивчення із залученням як фахівців лісової галузі, науковців, неурядових організацій, засобів масової інформації, так і громадськості.

Дослідженню стану лісового господарства приділено багато уваги в працях вітчизняних дослідників і практиків. Слід відзначити Олійника В.С., Блистіва В.І., Гербута Ф.Ф., Криницького Г.Т., Парпана В.І., Чернявського М.В. та ін.. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку лісового господарства в Україні і розробка рекомендацій щодо правового унормування ведення лісового господарства в екосистемі Карпатських лісів. Передусім ряд проблемних питань стосується заготівлі деревини. На сьогодні її отримання у гірських лісах пов'язане з проведенням рубок головного користування і регулюється Правилами рубок головного користування в гірських лісах Карпат, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 № 929 та Порядком спеціального використання лісових ресурсів, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761. Проміжне користування (рубки, пов'язані з веденням лісового господарства) зараз регулюються Правилами поліпшення якісного складу лісів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. Застосування цих нормативних актів пов'язане з поділом лісів на категорії, які затверджено постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733. Системне поєднання вимог і нормативів цих документів обумовлює планове ведення лісового господарства у гірських лісах, включно з метою отримання деревини. Відчутний вплив на цей процес мають не прогнозовані та стихійні наслідки шкідливої дії біотичного, абіотичного та антропогенного характеру на лісові екосистеми. Їх результат та у деяких випадках попередження регулюється Санітарними правилами у лісах України, затвердженими постановою Кабінету

Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. Також доцільно відзначити суттєве значення для заготівлі деревини, здебільшого дров паливних у лісах об'єктів ПЗФ, що займають значні території навколо гірських населених пунктів територіальних громад, проте там існують окремі правила і нормативи, що врегульовані Міндовкіллям і пов'язані з традиційним веденням лісового господарства. Незначна кількість деревини отримується у процесі виконання великих інфраструктурних, енергетичних, промислових та рекреаційних проектів, проте їх реалізація та функціонування може мати значний вплив на стабільність лісових екосистем.

Здавалося б внормовані практики ведення лісового господарства на підставі науково обґрунтованих рекомендацій і правил та більш ніж сторічного лісівничого досвіду [4,5,6,7,8,9, ін.] викликають ряд запитань, передусім суспільно-політичного характеру і насамперед до заготівлі деревини (більш поширене - вирубки лісів). Перш за все, це пов'язано з резонансом, який викликає у суспільстві зв'язок катастрофічних та періодичних повеней з вирубкою лісів, сформований громадською думкою на підставі популістських заяв та корисливих інтересів окремих політиків і діячів від охорони природи й екології зокрема. Ця спрощена схема призвела до негативних наслідків у внормуванні та реформуванні ведення лісового господарства на підставі вимог заборон та зменшення обсягів заготівлі деревини. Парадоксом є те, що екоактивісти виключили з цього зв'язку оцінку стабільності лісових екосистем, як комплексний фактор через який формується вплив заготівлі деревини на величину і динаміку річкового стоку. Проте, оцінка гідрологічної ролі лісу і відповідні дослідження набули в лісівництві подальшого розвитку та нових підсумків. На жаль, ці питання у правовому внормуванні відійшли на задній план під тиском очікування швидких результатів від популістських ідей, на кшталт заборони суцільних санітарних рубок та масового виділення пралісів, особливо природних лісів на рівні з тими ж пралісами чи заборони дуба північного та робінії звичайної.

Отож, другим колом проблемних питань, що окреслені у Карпатському лісівництві стосуються гірських лісів, також є процес підготовки нормативних документів для реалізації передових ідей не залежно від їх джерела чи лобювання. Тут, зазвичай, все йде по колу і повертається на «круги своя», погіршуючи ситуацію. Оновлення правової нормативної бази, як правило, проходило за двома сценаріями: перший базувався на удосконаленні рекомендацій, правил та інструкцій на підставі результатів науково-дослідних робіт відомчих інститутів, а другий – на підставі імплементацій вимог європейського правового законодавства за пропозиціями громадських організацій, які спираються на євроінтеграційні зобов'язання уряду та підписані міжнародні конвенції. Останнім часом ключову роль почала відігравати потреба економічної ефективності отримання деревини, як основного продукту лісового господарства. Окремо розвиваючись, ці три напрямки важко поєднуються в одну економіко-соціальну модель і їх можливі суперечливі наслідки потрібно нівелювати приведенням до екозбалансованого розвитку, за якого економічна система лісокористування (ведення лісового господарства) успішно функціонуватиме на основі стабільних лісових екосистем. Останнім часом у бізнес-середовищі стало креативним слово «екосистема» як екологічна система, яка функціонально уподібнюється з економічною системою, проте ці питання (системи) слід понятійно розводити для напрацювання успішних прикладів, їх конкретного збалансування на засадах синергії та емерджентності результатів лісівничих заходів.

Наступною проблемою є поєднання на рівні громадської думки, пов'язаної з гонінням на Карпатське лісове господарство, питання заготівлі і транспортування деревини з незаконними та самовільними рубками та відповідним збагаченням лісівників чи підприємців. Тут не має рації аналізувати ці деструктивні процеси, проте вони відіграють ключову роль у намаганнях швидких реформ галузі та нівелювання престижу професії лісівників, таким чином відволікаючи від актуальних системних змін у

лісовому господарстві на користь швидкоплинних популістських та волонтаристських проєктів.

Визначений ряд проблем, які на поверхні й є очевидними для фахових лісівників, не має сенсу розглядати без врахування тенденцій у природоохоронній сфері. Не вдаючись до їх історичного та власне українського підґрунтя, варто зосередитись на перспективі розвитку гірського лісівництва в умовах задекларованої посиленої екологізації більшості сфер суспільно-економічного розвитку.

Ключову роль у найближчий період відіграватиме імплементація в національне законодавство кількох ключових європейських конвенцій та директив. Передусім, це Мережа «Natura 2000» у країнах ЄС або «Emerald - Смарагдова мережа» в умовах України. Віднесення лісових ділянок до територій мережі за суб'єктивним баченням професійних екоактивістів на підставі звітів від виконаних грантів без опрацювання та обговорення у фаховому середовищі відповідних рекомендацій і методики призведе до подальшої ескалації між лісівниками і природоохоронцями. Нав'язування волонтаристських ідей безапеляційного характеру загрожує спотворити позитивний характер виділення мережі «Natura 2000» в Україні. Слід зауважити, що рішення, які саме території доречно включити до мережі, приймається на основі оцінки важливості цієї території для збереження видів і оселищ на рівні всієї Європи, і тут важливо синхронізувати інформацію та європейські підходи з практичними кроками в Україні, яка вже отримала асоційоване членство ЄС. Через безвідповідальне ставлення, туди попередньо включено об'єкти ПЗФ, багато з яких для збереження видів і оселищ на рівні всієї Європи не мають практичного значення. Також очевидним постає загострення іншого питання пов'язаного з співвідносністю статусу та функціоналу видів наших об'єктів ПЗФ з універсальною міжнародною класифікацією Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) за шістьма категоріями та віднесення до мережі територій лісфонду поза межами виділеного ПЗФ. Тут доречно визначитись з шостою категорією, де охорона

пов'язана з екозбалансованим використанням природних ресурсів, у нашому випадку зі стабільністю Карпатських лісових екосистем у лісокористуванні.

Якщо говорити про висновки та пропозиції щодо означених проблемних питань, то слід відштовхуватися від нормативно-правових актів та рекомендацій, які вже напрацьовані у лісівничій сфері та їх адаптацію до лісівничої практики у гірських лісах. Слід відзначити затвердження НТР Держлісагентства нової редакції «Правил рубок головного користування в гірських лісах Українських Карпат». За задумом розробників з Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва (УкрНДГірліс) Правила спрямовані на екологізацію рубок в регіоні Українських Карпат, сприятимуть реалізації вимог Карпатської конвенції в практичній діяльності лісогосподарських підприємств регіону шляхом ширшого запровадження поступових (смугово-поступових, групово-поступових) і вибіркових рубок головного користування, удосконаленню природного відновлення зрубів з метою відтворення корінних деревостанів, а у лісах з обмеженим режимом користування – більш широкого запровадження у практику ведення лісового господарства принципів наближеного до природи лісівництва. Важливим для практичного застосування у цих Правилах є внормоване позиціонування гірських лісів, високогірних лісів, проектного розміру лісосік, площі водозборів екосистемної стабілізації [3, с. 101]. Ключовим тут є виділення елементарних водозборів та водозборів для ведення лісового господарства при лісовпорядкуванні, та визначення Держлісагентством порядку цього виділення і обрахунку обсягу вкритих лісом площ на водозборах. Така робота, доведена до рівня нормативно-правових актів, дозволить задіяти до практики інший документ, прийнятий Міндовкіллям наказ Міндовкілля № 277 від 01.05.2023 «Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки звіту з оцінки впливу на довкілля планованої лісогосподарської діяльності на водозбори гірських лісів Українських Карпат» за результатами грантового проекту [1, с.21]. Тут можна очікувати синергії позитивних положень цих документів, незважаючи на слабу деталізацію відзначених постулатів першого та широку

декларативність другого. Можливо, працюючи у цьому напрямку, вдасться розкрити для широкого загалу відповідним внормуванням питання впливу заготівлі деревини на гідрологічний режим гірських та передгірних територій. Важливо відзначити позитивний приклад просування в одному напрямку та тотожних підходів до «екологізації» лісового господарства в горах громадянським суспільством (агентство розвитку «Форза») та лісівничою наукою (УкрНДДГірліс).

Наступним пов'язаним напрямком, що потребує правового внормування є лісовідтворення у гірських лісах. Окрім внормування, зазначеними Правилами рубок обсягів збереження природного поновлення та схем змішання лісових культур за типами для лісорослинної зони Карпат (Типи лісових культур за лісорослинними зонами Полісся та Лісостеп, Степ, Карпати, Крим, Держкомлісгосп, 2010 р.), всі нормативні акти мають загальнодержавний характер, у яких у незначній мірі виділяються гірські особливості лісовідновлення. Внормоване переміщення насіння і садивного матеріалу лісонасінневим і лісокультурним районування, яке опрацьоване за лісотвірними видами [6, с. 77]. Щоб врегулювати обсяги, якість та лісотвірний потенціал лісовідновлення в горах, доцільно поєднати лісовпорядкувальні проекти лісокористувачів з програмами лісокультурного виробництва за регіональним принципом. Прикладом такого документу є Програма лісокультурного виробництва по Закарпатській області до 2020 року: проектні положення та необхідна інформація [2, с.10]. Такий підхід для гірських лісів Карпатського регіону слід закладати у проектні показники Заходів розвитку лісонасінневої та лісорозсадницької справи на період 2025-2030 років і Державної програми «Ліси України» до 2035 року, якщо така прийматиметься за регіональним принципом.

Ці програмні документи повинні включати плани підвищення лісистості річкових басейнів до оптимального рівня. І тут позитивну роль відіграє програма організації лісового фонду для самозаліснених земель, що реалізується Держлісагентством. У гірських умовах слід звернути увагу на

підвищення верхньої межі лісу шляхом природнього заліснення полонин. Ці майбутні ліси особливо важливі для зарегулювання річкового стоку, упередження ерозії та селей, на початку 90-х навіть розроблялись проекти штучного підняття верхньої межі лісового поясу (полонина Рівна на Закарпатті). Проте, як і тоді, так і зараз відсутнє внормування господарської діяльності у таких лісах, починаючи від віднесення ділянок за категоріями до рубок формування чи реконструктивних заходів у них. Слід враховувати, що не всі природньо заліснені землі без господарських заходів стануть біотично стійкими та продуктивними лісами майбутнього, особливо на староорних, девастрованих та еродованих землях за переваги піонерних та інвазійних видів, що не формуватимуть корінних деревостанів стабілізаційного типу лісу.

Проблема контролю за зловживаннями у процесі заготівлі і переміщення деревини успішно вирішується у процесі реформування лісових правових відносин: вдосконалення електронного обігу деревини, впровадження електронних лісорубного квитка, товаро-транспортних накладних, сертифіката походження та фотофіксації завантажених транспортних засобів. Ці механізми контролю, запроваджені у процесі централізації лісозаготівельного процесу в рамках створення однієї компанії призведуть до скорочення виробничих витрат, проте не особливо підвищать застосування природозберігаючих технологій щодо способів і методів лісозаготівлі, що насамперед важливо для різноманіття гірських умов. Навпаки, є ризик уніфікації відповідних процесів та нормативів, виходячи з економічної доцільності.

Іншим важливим питанням, пов'язаним з попередніми пропозиціями є повернення до належного рівня та удосконалення використання матеріалів лісовпорядкування, насамперед з позицій виділення окремо напрямків господарювання за групами класів віку та різновікового лісівництва (постійного лісу). Зволікання у цьому процесі призводить до невнормованого застосування, а відповідно і хибної критики позитивних процесів в удосконаленні лісового господарства (приклад дискредитації рубок переформування). Проекти організації ведення лісового господарства та базові матеріали повинні

проходити стратегічну екологічну оцінку (СЕО) на регіональному рівні. Тут знову для гірських лісів доречно згадати про оцінку стабільності лісових екосистем виділених за водозбірним принципом. Слід відмовитись від повидільної оцінки впливу діяльності (ОВД) для планової лісогосподарської діяльності, як здебільшого неефективного заходу для збереження довкілля та шкідливого для оперативного прийняття рішень і своєчасного виконання робіт [8].

Отже, слід зазначити, що близько половини гірських лісів не належать до категорії експлуатаційних і виконують насамперед захисні, рекреаційні та інші суспільні особливо цінні функції. Вони мають певні обмеження господарської діяльності та підвищений режим пасивної охорони у порівнянні з експлуатаційними, що може дозволити розглянути питання щодо прирівняння їх до шостої категорії територій охорони природи за міжнародною класифікацією з відповідним позиціонуванням щодо Смарагдової мережі.

Забезпечення окремими нормативно-правовими актами рубок головного користування, формування, переведення та переформування у гірських лісах Карпат наблизить рівень гірського лісівництва до задекларованих засад екобалансованого розвитку.

Внормування стратегічної екологічної оцінки (СЕО) та оцінки впливу діяльності (ОВД) на регіональному рівні (для гірських лісів) дозволить внести адекватність щодо оперативного прийняття рішень і своєчасного виконання лісогосподарських робіт на засадах екобалансованого лісівництва та природоохоронних зобов'язань.

Термінологічне уточнення понять сталого, екобалансованого екоадаптивного, наближеного до природи, стійкого, стабільного розвитку для управління лісами, ведення лісового господарства, лісівництва чи лісової політики та лісових відносин, які часто використовуються як синоніми, дозволить конкретизувати нормативи і заходи, зокрема для потреб гірського лісівництва.

Список використаних джерел

1. Потьонди Джон П. Класифікація стану водозборів. Технічні настанови. Дж. Потьонди, Теодор Гайер. Лісова служба США. 2010. 62 с.
2. Програма лісокультурного виробництва по Закарпатській області до 2020 року (проектні положення та необхідна інформація). В. І. Блистів, Ф.Ф.Гербут, О.Г. Спачинська, Н. О. Шандрович [за сприяння НГО «Форза»]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. 148 с.
3. Олійник В. С., Блистів В. І. Грабово-букові ліси Закарпаття: формування, стійкість, захисна роль. Ів.-Франківськ: Видавництво «НАІР», 2019. 160 с.
4. Рекомендації з цільового вирощування насаджень в Карпатах. Режило Л.Є., Питикин А. І. Гербут Ф.Ф., Гніденко В.І. Мукачево: Мукачівська типографія, 1986. 22 с.
5. Ліси Закарпаття: нариси з історії та часопис. Мурга В., Давидова Ю., Блистів В., та ін. [упорядник В. Кий]. Ужгород: РІК-У, 2019. 368 с.
6. Настави з лісового насінництва. Лось С. А., Терещенко Л. І., Гайда Ю. І., Шлончак Г. А. і ін. Харків: Вид-во УкрНДІЛГА, 2017.
7. Олійник В. С., Блистів В. І. Лісогідрологічний стаціонар «Свалява». *IV симпозиум UEFRO з проблем бука: короткий путівник по науково-дослідних об'єктах*. Львів : 1995. С. 13-15.
8. Наближене до природи та багатофункціональне ведення лісового господарства в Карпатському регіоні України і Словаччини. Посібник. - За редакцією Г. Т. Криницького та М. В. Чернявського. Дрогобич : ПП Коло, 2014. 278 с.
9. Чабон В., І. Сачков, І. Барка, В. Парпан Введення лісового господарства як система для зменшення небезпеки виникнення паводків/ Національний лісовий центр. Словаччина [за сприяння НГО «Форза»]. Зволен : 2015. 51 с.

References

1. Potyondi John P. Classification of watershed condition. Technical guidelines. J. Potyondi, Theodore Gayer. – US Forest Service, 2010. - 62 p.
2. Forest Cultivation Program for Zakarpattia Region until 2020 (draft provisions and necessary information). V. I. Blystiv, F. F. Herbut, O. G. Spachinska, N. O. Shandrovych [with the support of NGO "Forza"]. – Ivano-Frankivsk: Foliant, 2010. - 148 p.
3. Oliynyk V. S. Grabovo-beech forests of Zakarpattia: formation, stability, protective role. V. S. Oliynyk, V. I. Blystiv. – Ivano-Frankivsk: NAIR Publishing House, 2019. - 160 p.
4. Recommendations for targeted cultivation of plantings in the Carpathians. Rezhilo L.Ye., Ptykin A. I. Herbut F.F., Hnidenko V.I. – Mukachevo: Mukachevo Printing House, 1986. – 22 p.
5. Forests of Zakarpattia: essays on history and periodicals. Murga V., Davidova Yu., Blystiv V., et al. [compiler V. Kyu]. – Uzhgorod: RIK-U, 2019. - 368 p.
6. Guidelines for forest seed production. Los S. A., Tereshchenko L. I., Hayda Yu. I., Shlonchak H. A. and others. – Kharkiv: UkrNDILGA Publishing House, 2017.
7. Oliynyk V. S. Forest hydrological station "Svalyava". V. S. Oliynyk, V. I. Blystiv. IV symposium UEFRO on beech problems: a brief guide to scientific research objects. – Lviv: 1995. – P. 13-15.
8. Nature-friendly and multifunctional forest management in the Carpathian region of Ukraine and Slovakia. Manual. - Edited by H. T. Krynytskyi and M. V. Cherniavskyi. – Drohobych: PP Kolo, 2014. - 278 p.
9. Forest management as a system for reducing the risk of floods / V. Chaboun, I. Sachkov, I. Barka, V. Parpan // National Forestry Center. Slovakia [with the support of NGO "Forza"]. – Zvolen: 2015. – 51 p.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>